

МОНЕТНИ СЪКРОВИЩА ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ

Павлина Владкова

Обект на настоящата работа са откритите на територията на Никополис ад Иструм монетни съкровища, датирани от II в. — средата на III в. сл. Хр. До настоящия момент са ни известни 24 колективни находки (вж. таблицата на с. 125). Съставът и местонамирането им дават ценна информация за драматични събития, разиграли се в съответните райони, маркират главни съобщителни артерии, показател са за търговските взаимоотношения със съседните или по-далечни градове и провинции.

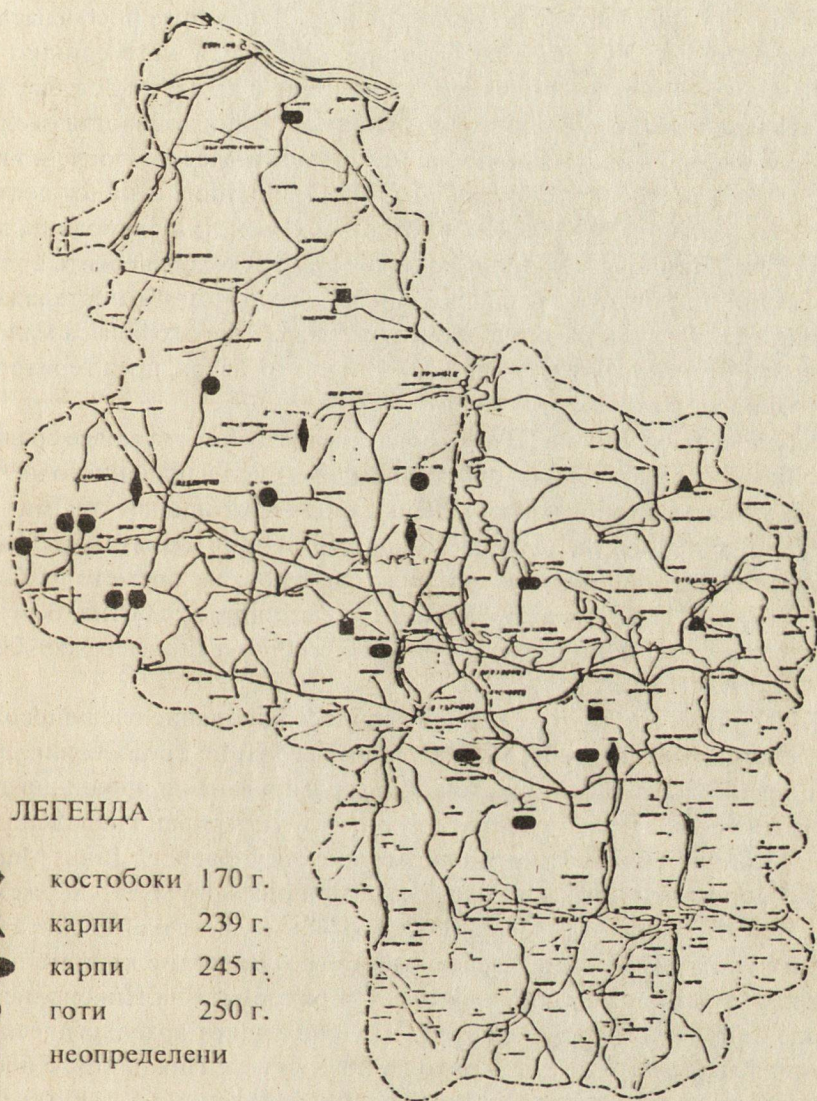
Къде са открити монетните съкровища ?

Колективни находки се откриват както в непосредствена близост до административния център Никополис ад Иструм, така и в периферията на територията му (вж. картата на с. 119). Най-многобройни са откритите западно от града и както ще видим по-долу, свързани с едно и също събитие — готските нашествия в 250 година. Някои от монетните съкровища са открити в селища и вили (Павликени, Вишовград, Драганово, Камен), други в близост до такива (Полски Сеновец, Батак, Димча) или пък до важен път (Димча, Сухиндол, Дъскот, Капиново, Пчелище), а трети на места, където в близост не са известни антични археологически паметници (Долна Липница, Родина).

Различни са начините, по които собствениците са съхранявали своите съкровища. В Павликени находката беше открита в глинено гърне, заровено в ъгъла на едно от жилищните помещения на вилата. Вероятно в случая става дума за трезориране, а не за набързо закопано съкровище. Останалите находки, открити в границите на вилни имения и селища, явно също са били съхранявани на специални места. Това не са парите, които собственикът използвал ежедневно, а натрупано през годините богатство.

В други случаи монетите били заравяни направо в земята, извън жилището или селището, понякога поставяни в кожени торбички и тогава укривани. Нетрайният материал е унищожен от времето и до нас са достигнали само монетите. По този начин собствениците са се мъчели да спасят парите, които носели със себе си, но непредвидени обстоятелства ги принудили да бягат далеч от дома. Вярвали са, че ще могат да се върнат и отново да си приберат ценностите. Местата, където откриваме монетни находки от този вид, може би приблизително точно указват и мястото на смъртта на притежателите.

КОЛЕКТИВНИ МОНЕТНИ НАХОДКИ ОТ РАЙОНА
НА НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ

Какви са историческите събития, свързани с укриването на находките?

Най-общо можем да разделим монетните съкровища на четири основни групи, като всяка една свързваме с определени събития, предизвикали несигурност или разруха на територията на Никополис ад Иструм в частност и в Долна Мизия и Тракия като цяло.

На първо място това са монетните находки, укрити или изоставени при нападението на костобоките през 170^{-та} година. Тези племена живеели в източния край на Карпатите и прехвърлили р. Дунав през посочената година при Дуросторум¹. Тук те се разделили на две части, като единият клон се спуснал покрай морето и плячкосал Аполония и други градове чак до територията на дн. Малко Търново, а вторият опустошил областта около Абригус и след това тази на Никополис ад Иструм и Мелта. После по пътя Ескус-Сердика костобоките преминават Стара планина и на юг достигат до Ахея. С тези нападения свързваме откритите монетни съкровища в Павликени, Долна Липница, Никюп и Родина. Чрез археологическите проучвания са доказани големите разрушения в Никополис ад Иструм, постарадали многобройни села и вили на територията на града. Колкото и да са малобройни находките, те маркират пътя на костобоките от изток, през територията на Никополис ад Иструм.

Чак до 30-те години на III век населението в областта живее сравнително спокойно. Били необходими десетина години след нападението на костобоките, за да се възстановят разрушенията и да настъпи най-големият икономически и културен разцвет на Никополис и територията му. Монетното съкровище от Долна Оряховица, чиято датировка е времето на Септимий Север (193 — 211 г.), не можем да свържем с друго събитие, освен лично. Възможно е собственикът да е починал внезапно и така неговото богатство да е останало в земята.

В 239 година е първото голямо варварско нападение след спокойния период, слагачо началото на многобройни следващи, продължили десетилетия и довели до пълното опустошение и разоряване на провинциите Долна Мизия и Тракия. През посочената година е регистрирано нападение на карпите². Те били отблъснати от долномизийския управител Julius Menophilus. Две са монетните находки, които категорично можем да свържем с това нападение — от селата Камен и Благоево. И при двете най-късната монета е от времето на император Александър Север. Вероятно карпите не са преминали р. Янтра и западните части от територията на Никополис остават пощадени от това първо нашествие. На този етап от археологическите проучвания в града няма данни, които да показват, че Никополис е пострадал.

През 245 година е следващото голямо нападение на същите племена. При пет от известните ни колективни находки (Капиново, Пчелище, Драга-

ново, Самоводене и Царевец) най-късната монета е от времето на император Гордиан III (238—244 г.), което е показател, че съкровищата са заровени в началните години от управлението на следващия император. Под въпрос поставяме находката от Родина, но според нас тя също е заровена по това време, а не в 250^{-та} година. Ако е заровена във връзка с готските нашествия в средата на века, то тя остава единствена за източната територия на Никополис и това ни се струва малко вероятно. Нанесени на карта, местата на находките показват, че и този път карпите не достигат до западните части от административната територия на града. Вероятно са използвали Твърдишкия проход, за да се прехвърлят оттатък Стара планина.

Най-многобройни са монетните съкровища, чиито най-късни монети са от времето на императорите Филип Араб (244—249 г.) и Деций Траян (249—251 г.). Известните досега седем на брой са открити край съвр. селища Батак, Дъскот, Полски Сеновец, Вишовград-2, Димча, Сухиндол — всички намиращи се в западната част на територията на Никополис. Тяхното укриване свързваме категорично с готските нашествия през 250^{-та} година. Известно е, че готите преминават Дунав при Нове, където около 70 хиляди остават да обсаждат крепостта, а останалите се спускат към Филипопол³. По-късно Нове бил изоставен под натиска на римската войска и готите обсаждат Никополис. През същата 250^{-та} година тук те претърпяват поражение, като 30 хиляди от тях са убити, а останалите потеглят на юг през Стара планина, за да се съединят с другата част, все още обсаждаща Филипопол. Явно, че нападенията над селищата и вилите трябва да свържем с времето, когато готите обсаждат града, т. е. 250^{-та} година. Едва ли е случайност, че те опустошават именно тази част от градската територия на Никополис ад Иструм. Тук са се намирали най-големите и най-богатите вилни имения. Една част от собствениците са ветерани, заселили се през II — III век, със значително материално състояние и обществено положение, както сочат многобройните епиграфски паметници от този регион. Обясним е набегът на готите към тези области, откъдето са могли да се сдобият със значителна плячка и храна за времето, през което обсаждали града.

От така направения преглед установихме, че монетните находки са били укривани или изоставяни през 170^{-та}, 239^{-та}, 245^{-та} и 250^{-та} години. И тъй като една част от тях са открити във вили, то с точност датираме разрушаването на последните, което от своя страна води до точното датиране на останалите, откривани във вилите движими и недвижими паметници.

Какво е съдържанието на колективните монетни находки?

Нямаме за цел да правим нумизматичен анализ на находките, макар че той би бил изключително интересен за специалистите. Ще се постарая да представим само някои от най-общите данни, които биха заинтересували историци и любители.

Монетните съкровища са два типа — от сребърни монети и от бронзови монети — колониални или императорски. Четири от съкровищата от сребърни монети са укрити през 170^{-та} година; едно по времето на Септимий Север и две във връзка с готските нападения през 250^{-та} година. Или от общо известните 24 находки седем се състоят от сребърни монети. Всички раннодатирани монетни съкровища произхождат от райони, в които вилните имения съществуват още от началото на II век. Дори проследяването на единичните нумизматични находки и другия материал дава основание да твърдим, че някои от тях възникват още към края на I век. Такъв е случаят с вилата, превърнала се по-късно в център за керамично производство, край Павликени. Тук при разкопките са открити голям брой бронзови монети от средата до края на I век и те едва ли са попаднали случайно в по-късно време. Собственикът вероятно е заселил се ветеран от римски произход или романизиран трак. Друг е въпросът, че през II век тук се настаняват малоазийски преселници, които са се включили в самото производство. Съкровището от Павликени е най-голямото и най-стойностното. Явно, че то е съзнателно трезорирано, а за всекидневна употреба са използвали бронзови монети.

Второто по големина и стойност съкровище е открито край Вишовград. То е събирано в един по-късен период — от края на II до средата на III век. Целта на собственика е била то да бъде натрупвано през годините и предавано за наследяване от фамилията.

Находките, в които сребърните монети са по-малко на брой (Родина, Долна Оряховица, Полски Сеновец, Никюп), може би са били собственост на ветерани, тъй като е известно, че на тях обикновено се заплащало основно в сребърни монети. Епиграфските материали показват, че ветерани били настанявани във всички части на територията на Никополис ад Иструм, а в случая колективните находки потвърждават този факт.

Далеч по-многобройни са находките, състоящи се от бронзови монети. За 10 от тях сме сигурни, че са съставени от колониални бронзови монети и за три — от императорски такива. За останалите находки информацията не е категорична. Прави впечатление, че съкровищата от императорски бронзови монети са открити отново в западните части от територията на Никополис и ние ги свързваме с ветерани. Останалите колективни находки са открити в близост до самия град или източно и югоизточно от него. Най-голяма е находката от Камен — 262 бр., а най-малка тази от Димча — 24 бр. По-голяма част от съкровищата са събирани след нападенията на костобоките, но има и такива от по-рано, което доказва, че голяма част от територията на Никополис не е пострадала особено при тези най-ранни варварски нашествия.

Интерес представлява съотношението между монетите на различните провинциални монетарници. Тези, сечени в Никополис и Марцианопол, са в приблизително равно съотношение, с лек превес на първите. Явно е, че на територията на Никополис циркулацията на монетите от двата близки града е била съвместна. Може би митническите такси между съседните градове са били незначителни и данъците облекчени. Макар и значително по-малко като количество, следват монетите на Хадрианопол. Екземплярите, отсечени в другите монетарници на провинция Тракия, както и тези от градовете по морето, са единични. Спорадично в находките се срещат монети на Никея, Антиохия, Никомедия и в никакъв случай не са доказателство за икономически връзки и взаимоотношения. По-скоро те са попаднали случайно в находките, донесени от някой войник, но е факт, че са били включени в циркулационния монетен поток заедно с останалите парични знаци. Така например в една колективна находка от монети, открита в Коринт, се установява и наличието на две монети, сечени в Никополис⁴. Те не доказват търговски връзки между двата града, а вероятно са били занесени от войник, служил в някой от многобройните легиони по Дунавския лимес.

Богати или бедни са били притежателите на монетни съкровища?

За да можем да отговорим на този въпрос, ни е необходима база за сравнение. За съжаление няма цялостно изследване на колективните монетни находки от периода I—III век, открити на територията на дн. България. Известно е обаче, че през императорската епоха паричното обръщение има за основа бронзовия сестерций. 100 бр. сестерции са били равни на 25 бр. сребърни денари и на 400 бр. медни аса. И тъй като чак след средата на III век, по времето на императорите Аврелиан (270—275 г.) и Диоклетиан (284—305 г.) са проведени монетни реформи, ще използваме за сравнение данните, които имаме за стойностите на някои стоки в Помпей⁵. Това сравнение е съвсем условно, но все пак дава възможност за известно ориентиране в античния пазар. Така например в Помпей 1 модий жито (6,503 кг) струвал 3 сестерция, 1 модий брашно — 7 сестерция, 1 ливра растително масло (0,328 г) — 1 сестерций, 1 глинена чиния, лампа или гърне — 1 ас, 1 муле — 520 сестерции, 1 туника — 15 сестерция, 1 роб — 2548 сестерция и т. н.

Можем определено да кажем, че собственикът на съкровището от Павликени и този от Вишовград са били сред богатите хора, живели на територията на Никополис ад Иструм. Потвърждение намираме и във факта, че в Павликени разкритата вила е с големи размери, сложен план, богата архитектурна украса, с отоплителни и други съоръжения, а в околностите на Вишовград са открити множество богато декорирани епиграфски паметници. Собствениците на монетните находки от Димча, Камен, Благоево, Капиново, Добри дял ще да са били средно заможни, защото находките все

пак надхвърлят цифрата 100. Вероятно това са местни хора, натрупали малкото си богатство чрез земеделие и скотовъдство. За собствениците на останалите находки не може да се каже нищо определено, тъй като не знаем дали това е цялото им богатство, или парите, които са имали у себе си в момента на сполетялата ги беда. А това, че наричаме съкровища откритите колективни монетни находки, не бива да се приема в буквалния смисъл, а в смисъл, че те са съкровища за нас, откривателите, защото носят безценна информация.

БЕЛЕЖКИ

¹ Геров, Б. Романизмът между Дунава и Балкана от Хадриан до Константин Велики. Ч. 2. ГСУ ИФФ, 1952, с. 26; ВДИ, 1950, № 3, с. 63 сл.

² Velkov, V. et M. Tačeva-Pitova. Eléments orientaux méditerranéens en Mesie et Thrace-BAISEE, II, 1973, NI, p. 75 sq.

³ Gerov, B. Die gotische Invasion in Mösien und Thrakien unter Decius im Lichte der Hortfund². — In: Acta antiqua Philippopolitana. Studia Historica et philologica. S., 1963, S. 127—146.

⁴ Юркова, Й. Монетосеченето на градовете в Долна Мизия II—III в. Хадрианопол, С., 1987, с. 113.

⁵ Етиен, Р. Всекидневният живот в Помпей. С., 1983, с. 148—149.

КОЛЕКТИВНИ МОНЕТНИ НАХОДКИ ОТ РАЙОНА НА НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ

Селище	Брой	Вид на монетите	Най-ранна монета	Най-късна монета	Литература
Павликени	3728	сребърни	75 г. пр. Хр.	Луций Вер	Непубликуван материал
Долна Липница	x	сребърни	Нерон	Антонин Пий	ИАИ, XXVI, 1963, с. 263
Никоп	x	сребърни	I век	II век	ИАИ, XXI, 1959, с. 358
Родина	50 (?)	сребърни	x	x	ИАИ, XXIX, 1966, с. 213
Д. Оряховица	115	сребърни	Нерон	Юлия Домна	ИАИ, XXVI, 1963, с. 263
Благоево	128	колон. бронз	Антонин Пий	Александър Север	ИИМВТ, VI, 1991, с. 141 сл.
Камен	262	колон. бронз	Комод	Александър Север	ГМСБ, XIV, 1988, с. 87 сл.
Капиново	150	колон. бронз	Нерва	Александър Север	ИАИ, XXIII, 1959, с. 362
Пчелище	87	колон. бронз	Траян	Гордиан III	Археология, 1979, 1, 42 сл.
Царевец	53	колон. бронз	Септимий Север	Гордиан III	ИОИМВТн, III, с. 45 сл.
Родина	73	колон. бронз	Септимий Север	Филип баща	ИИМВТ, X (под печат)
Самоводене	50	колон. бронз	x	Гордиан III	ИБАИ, VIII, 1934, с. 469
Драганово	x	колон. бронз	Антонин Пий	Гордиан III	ИБАИ, IV, 1926/27, с. 322
Батак	100	бронзови	Домициан	Деций Траян	ИАИ, XVII, 1950, с. 329
Полски Сеновец	50	сребърни	Каракала	Деций Траян	ИБАИ, I, 1921/22, 241
Димча	24	императ. бронз	Септимий Север	Деций Траян	ГМСБ, XV, 1989, с. 41 — 42
Димча	156	императ. бронз	Септимий Север	Деций Траян	ГМСБ, XV, 1989, с. 43 сл.
Вишовград	1790	сребърни	Юлия Домна	Филип Араб	ИАИ, XXVIII, 1956, с. 361
Вишовград	368	x	x	Деций Траян	ИАД, I, 1910, с. 215
Дъског	x	x	x	Деций Траян	Сб. Павликени и Павликенския край, с. 22
Сухиндол	x	x	x	Деций Траян	“
Вързулица	10	x	II век	III век	ИАИ, XXI, 1957, с. 323
Добри дял	4 кг	колон. бронз	II век	III век	ИБАИ, VIII, 1934, с. 469
Хотница	62	колон. бронз	II век	III век	ИБАД, IV, 1914, с. 272